

Politični pluralizem in volitve

O političnem pluralizmu lahko govorimo, kadar znotraj političnega sistema obstaja: 1. več samostojnih političnih subjektov (organizacij), ki izražajo: 2. različne interese, stališča, programe in opredelitve glede politične organizacije družbe in, kadar 3. imajo ali hočejo pridobiti vpliv na politično odločanje. Takšna opredelitev predpostavlja, da je dejavnost subjektov legalna ali vsaj dejansko sprejeta (gl. A. Bibič 1989, 23). Če ta predpostavka ni izpolnjena, lahko govorimo o ilegalnem političnem boju, o ilegalni dejavnosti itd., ne pa o političnem pluralizmu. Pluralni politični proces se torej dogaja med več samostojnimi akterji, med katerimi nastaja nekakšno tekmovanje. Obstoj tekmovanja, »programiranega konflikta«, je tisto, kar poleg števila akterjev ločuje pluralistični sistem od monističnega. Zato R. Dahl govori o konfliktnem pluralizmu (1970, 80). Po svoji vsebini ustreza delitev na pluralistični in monistični sistem delitvi na politični sistem z opozicijo in brez nje.

V naši državi in v državah realnega socializma se politična pluralizacija giblje v smeri omejevanja, v daljšem časovnem obdobju pa tudi k ukinitvi političnega monopola. V pluralističnih okoliščinah dobi posameznik možnost, da se zoperstavi nosilec politične moči. »Ko se posameznik združuje z drugimi ljudmi, ki imajo podobne interese, postaja sposobnejši za to, da se zoperstavi moči, kot pa, če bi se moral z njo spopadati sam.« (K. Leowenstein 1957, 344) Pravica do političnega združevanja, ki je imanentna političnemu pluralizmu, je »nujna garancija zoper tiranijo večine« (A. de Tocqueville 1967, 197).

Politični pluralizem v svoji razviti obliki ne predpostavlja samo, da bodo imeli avtonomni subjekti možnost za delovanje, ampak tudi, da bodo enakopravni (po zakonu). Kadar so veljavna pravila politične igre enaka za vse, govorimo pravzaprav o sistemu predstavniške demokracije. Izkušnja tega sistema kaže, da so v konkurenčnem političnem boju stranke močnejše od vseh drugih oblik političnega organiziranja. »Združenja državljanov«, »volilne zveze« in »politični odbori« – se pravi združenja, ki so pred dvema stoletjema nastala v ZDA in Franciji vzporedno z razvojem parlamentarizma – so se dokaj neopazno spremenili v politične stranke. Politična skupina, ki se hoče udeleževati strankarsko artikuliranega procesa, se mora preobraziti v stranko – zato, dobi podobo in obliko stranke tudi organizacija, ki si tega izrecno ne želi (na primer, zeleni v ZR Nemčiji). Iz tega seveda ne sledi, da morajo politične skupine nujno prerasti v stranke; do tega pride samo, če in kadar poskušajo priti na oblast. Če pa želijo samo od »zunaj« vplivati na oblast, takšne preobrazbe pravzaprav ne potrebujejo. V tem primeru gre za »skupine pritiska«, ki, kakor piše V. O. Key, »zapolnjujejo praznino političnega sistema« (1967, 130). Te skupine niso samo konkurenca, ampak tudi funkcionalna dopolnitev političnih strank. Akterji pluralističnega političnega procesa so potemtakem poleg strank in skupin pritiska tudi interesne skupine (kot potencialne skupine pritiska). Zato je napačno izenačevati politični pluralizem z večstrankarskim sistemom. Enega izmed vzrokov za nastanek strank v pogojih predstavniške demokracije je R. Dahl takole pojasnil: »Stranke so nujne zato, ker jih pretendent na volilno funkcijo, kadar odkrije njihove prednosti (kot na primer Jefferson pred časom in v času svojega

* Dr. Vladimir Goatis, raziskovalec v Inštitutu za družbene vede v Beogradu

predsednikovanja) ustanovi, če jih ni, če pa so, jih ovekovečuje . . . Zato velja, da morajo tedaj, kadar ima en predstavnik stranko, tudi njegovi oponenti priti do nje.« (1970, 74) Univerzalnost strank izhaja potemtakem iz strukturnih in funkcionalnih zahtev konkurenčnega boja, ne pa iz kakšnega »strankarskega duha«, kot so verjeli kritiki strank pred dvema stoletjema.

Do izbruha političnega pluralizma je pri nas prišlo zlasti v zadnjih dveh letih, in ta izbruh je v najglobljem nasprotju z monistično bitjo veljavnega političnega sistema, skupaj z njegovimi temeljnimi institucijami in integrativnimi idejami, kot so diktatura proletariata, razredni boj, vodilna vloga partije itd. Poskus, da bi te koncepte in ideje z taktičnih razlogov »omehčali«, »od znotraj pluralizirali«, nujno pelje v ideološki sinkretizem in umetno združevanje protislovnih elementov. Ker ti elementi izražajo interese različnih družbenih sil, se ideološka nedoslednost izteče v politične napetosti in konflikte. Prav s takšno težavo se srečuje tudi jugoslovanska znanstvena skupnost. Družbena dogajanja, ki so doprinesla k zlomu monistične paradigme, so sprožila tudi pojav »alternativnega kandidata za paradigmo« (T. Kun 1974, 204), ki se kaže kot še ne dovolj artikulirana pluralistična paradigma. Njene oporne točke so: citizen, demokratične volitve, podpora večine, pravna država, delitev oblasti. Obdobja, ko se spreminjajo paradigme, veljajo v znanstveni skupnosti za obdobja, ko vlada zmeda, kajti poleg pripadnikov znanstvene skupnosti, ki vztrajno branijo staro paradigmo, ki jo je življenje demantiralo (po Kunu lahko to obdobje traja celo generacijo), obstajajo tudi poskusi in primeri popolnega preobražanja in primeri nepopolnega konvertitstva. V tem zadnem primeru avtorji pravzaprav nezavedno še naprej uporabljajo med seboj nasprotujoče si koncepte iz obeh paradigem (na primer diktatura proletariata in demokratične volitve, vodilna vloga partije in pravna država, avantgarda in civilna družba itd.). Tedaj postane smisel razlag in prizadevanj nejasen, znanstvena skupnost se izčrpava v semantičnih prepirih, njen spoznavni učinek pa je zanemarljiv.

Jugoslovanski »pluralistični šok« se kaže predvsem v hitrem nastajanju desetih avtonomnih političnih subjektov (političnih zvez, združenj in gibanj) v Sloveniji in na Hrvaškem. Gre za politične organizacije s svojimi posebnimi cilji, organizacijo in članstvom. Povsem zanesljivo je, da bodo nekatere izmed njih poskušale osvojiti ali pa vsaj deliti oblast in zato lahko govorimo o političnih strankah v običajnem pomenu (V. Goati 1984, 44). To potrjuje tudi podatek, da so se politična združenja v Sloveniji takoj po ustanovitvi vključila v kampanjo za volitve predstavnika te republike v predsedstvu SFRJ. Združenja bodo vsekakor poskušala kandidirati svoje člane, če bo in ko bo prišlo do demokratizacije volilnega postopka. O želji teh organizacij, da bi se neposredno vključile v volilno tekmo, priča poziv predsednika Socialdemokratske zveze Slovenije, ki ga je 25. 6. 1989 naslovil vsem »alternativcem«, naj se združijo za prihodnje volitve (Borba, 26. 6. 1989).

Čeprav gre za popolnoma nove organizacije, ki doslej niso imele časa, da bi podrobno artikulirale svoje programe, pa že površen vpogled v njihove ustanovitvene dokumente ne dopušča nobenega dvoma o tem, da gre za organizacije, ki so bistveno različne od ZKJ. Socialdemokratska zveza Slovenije in Slovenska demokratična zveza, na primer, izrecno težita k parlamentarni demokraciji (programske dokumente novonastalih zvez je objavila Borba 8. 6. 1989). Obe omenjeni zvezi kakor tudi Hrvatska liberalna zveza izražajo željo po pristopu k Evropski gospodarski skupnosti, kar ima glede na znane pogoje za pristop k tej integracijski tvorbi povsem jasen ideološkopolitični pomen.

Pluralizacija političnega življenja pri nas se ne kaže samo v nastajanju novih zvez, temveč tudi v njenem vstopu v še do nedavna hermetično zaprt politični

prostor organizacij in združenj, katerih izvorni cilji so predvsem ali izključno profesionalni. Mislimo na pisateljska in prevajalska društva, na združenja znanstvenih delavcev in umetnikov. Ta združenja pošiljajo v svet jasna politična sporočila in iščejo podporo v najširši družbeni javnosti. Pluralizacija se, nazadnje, kaže tudi v popolnoma avtonomnem delovanju republiških delov sicer normativno enotnih jugoslovanskih organizacij, predvsem ZK, pa tudi sindikata, Zveze borcev, SZDL in ZSM.

Politični pluralizem pri nas je pljusnil prek obstoječih institucionalnih kanalov in se prelil čez ustaljeno strugo našega, v bistvu monističnega političnega sistema. Tako se je z vso ostrino in nujnostjo zastavilo vprašanje legalizacije pluralizma. Legalizacija ne omeni samo zaščite pravic avtonomnih organizacij pred možno represivno reakcijo posestnikov moči, temveč pomeni tudi natančnejše določanje in s tem tudi omejevanje svobode avtonomnih organizacij. Ker pravne regulacije doslej ni bilo, je dejanski status samostojnih političnih združenj prepuščen dobrohotnosti političnega dejavnika v posameznih republikah. Odvisna pa je tudi od spremenljivega razmerja sil znotraj vodilnega jedra, od anticipiranih reakcij itd. Plod takšnega stanja je negotovost in popolna nepredvidljivost dejanj udeležencev v pluralnem političnem procesu. Ne delu je pluralizem brez jasnih pravil igre, nekakšna oblika »nevrotiziranega pluralizma« (»divji pluralizem« – V. Vasović), ki je potencialno zelo eksploziven. Ni dvoma, da bi bilo potrebno okvir delovanja samostojnih političnih organizacij čimprej definirati, in sicer enotno na vsem jugoslovanskem prostoru, ker nekatere avtonomne organizacije, na primer UJDI, že delujejo po vsej državi.

Ena od najbolj očitnih značilnosti političnega življenja pri nas je močno nasprotje med verbalnim sprejemanjem političnega pluralizma in vztrajanjem pri monističnih institucionalnih odločitvah in praksi. Pod pritiskom dogodkov je uradna politika opustila prejšnje, izrazito odklonilno in sovražno stališče do političnega pluralizma. Najostrejši nasprotniki političnega pluralizma so se v približno letu dni spremenili v njegove zagovornike, tako da bi lahko rekli, da pri nas danes politični pluralizem nima nasprotnikov. Vendar pa gre samo za verbalno, ne pa za dejansko sprejemanje pluralistične opcije. Ko protipluralisti samo načelno pristajajo na politični pluralizem, v resnici zavračajo ali jemljejo smisel temeljnim elementom, iz katerih je sestavljen: legaliziranje pravice do avtonomnega političnega organiziranja, možnost državljanov, da se na svobodnih volitvah opredeljujejo med več možnimi kandidati in trdno povezovanje pravice do izvajanja politične oblasti s stopnjo podpore, dobljene na občasnih demokratičnih volitvah. Potemtakem bi lahko rekli, da usodna razprava o demokratični preobrazbi Jugoslavije ne poteka več kot diskusija pro et contra političnemu pluralizmu, temveč o pomenu pluralizma in njegovih praktičnopolitičnih implikacijah. Kakor vidimo, so torej volitve temeljna institucija v pluralističnih političnih sistemih, zato si bomo ogledali nekatere latentne in manifestne funkcije volitev.

Volitve so stara institucija, toda splošnost volitev kot sredstva politične participacije, pri katerih sodeluje velik del prebivalstva, so v zahodni Evropi pridobitev 19. stoletja. Čeprav je vloga volitev, objektivno gledano, predvsem selekcija političnih predstavnikov, pa le manjši del politično osveščene populacije razume, kar dokazujejo bogata spoznanja volilne sociologije, da je to njihov primarni cilj. Za večino posameznikov je »funkcija volitev emocionalna ali, drugače rečeno, pomeni izraz privrženosti (alegiance mainteining)« (R. Rose, H. Mossawir 1967, 178). Vloga volilnega sistema je, kot pišeta J. Cotteret in E. Claude, da »dopusti bolj ali

manj svobodno komunikacijo med vladajočimi in vladanimi« (1970, 111). Zato lahko trdimo, da je volilni sistem osrednji živec političnega sistema.

Demokratske volitve so danes nujna podlaga legitimite nosilcev politične moči. O demokratskih volitvah tu govorimo kot o nujni, ne pa tudi zadostni podlagi za legitimnost zato, ker mora politični sistem, če hoče obdržati legitimnost, v daljšem časovnem razdobju dokazati tudi sposobnost, da na ustrezni ravni zadovoljuje ekonomske in druge potrebe svojih državljanov. O pomenu dosežkov (achievement) za ohranjanje političnega sistema dobro priča primer ZR Nemčije po drugi svetovni vojni. Hkrati z zaprepaščujočo ekonomsko obnovo je v tej državi, kot kažejo rezultati zaporednih parlamentarnih volitev, upadalo število volilcev za stranke, ki so kazale simpatije za bivši nacionalsocialistični režim. Primer te, pa tudi nekaterih drugih držav predstavniške demokracije med obema vojnama pa kaže, da ekonomski zlom (velika ekonomska kriza 1929–1933) lahko pripelje do kolapsa demokratskega režima ali pa ga vsaj temeljito zamaje. Zato se nam zdi točna Laswellova teza, ki pravi: »Ohranjanje elite krepi preudarna kombinacija učinkovitosti in sprejemljivosti. Nevarno je žrtvovati sprejemljivost za učinkovitost; in nevarno je dopustiti, da trenutne težnje po sprejemljivosti zameglijo dolgoročne nevarnosti, ki se utegnejo pojaviti zaradi različnih oblik neučinkovitosti.« (1971, 85)

Kadar govorimo o naši družbi, ni mogoče legitimite kar v neskončnost črpati iz »slavne preteklosti« in tudi ne iz obljub o bodoči blaginji, še zlasti, ker vsakdanje življenje že desetletja postavlja te obljube na laž. Poleg tega prihajajo v življenje nove generacijske kohorte, katerim je slavna preteklost vedno manj zadostna podlaga legitimacije. Ne glede na to, kaj mislijo nosilci političnih pooblastil, velja, da »lahko neko načelo legitimizira sistem samo tedaj, ko med vladajočimi in vladanimi ostaja vsaj minimalen konsenz v pogledu resničnosti tega načela« (M. Vajda 1983, 300). V takšnih razmerah postajajo demokratske volitve kot eno splošno sprejetih načel legitimnosti vse bolj pomembne; pomanjkljivosti v volilnem postopku krnijo legitimnost celotnega reda. Zaradi teh pomanjkljivosti izvoljeni nimajo pri volivcih zadostnega zaupanja in zato še zlasti v kriznih družbenih razmerah ne morejo delovati kot njihovi avtentični predstavniki. To ugotovitev sta pri nas v letu 1987 prepričljivo potrdila dva dogodka: dolgotrajna stavka labinskih rudarjev in ljudsko zborovanje na Kosovem Polju. Poleg razlik v vzrokih in ciljnih imata ta dva dogodka nekaj skupnega: njuni akterji (delavci, ljudstvo) niso imeli zaupanja v pajčevinasto mrežo obstoječih političnih institucij in so se raje zatekli k neposredni izvolitvi svojih predstavnikov, ki jim zaupajo. V mnogo bolj drastični obliki se je isto ponovilo poleti in jeseni 1988, ko so se dogajali množični protestni zbori, ki se jih je udeleževala skoraj polovica polnoletnega prebivalstva SR Srbije. Tudi v tem primeru so praviloma obšli formalne institucije sistema, ker pač niso zaupali vanje. *In tako smo pri poglavitnem vprašanju, pri vprašanju zaupanja, vgrajenega v sam temelj demokracije. Brez zaupanja v veljavne institucije in v vodilni sloj se ne more noben politični sistem uspešno soočiti z izzivi. Nezadostno zaupanje (ali sploh nikakršno) je potrebno kompenzirati s presežkom prisile, ali pa se razkrije kot neučinkovitost in anemičnost vsega sistema. To vprašanje se pri nas zastavlja z vso dramatičnostjo, zakaj brez zaupanja ni mogoče mobilizirati milijonskih množic, kar pa je predpogoj – in to poudarjam – demokratskega izhoda z krize. Ko opozarjamo na pomen zaupanja, opozarjamo na pri nas zanemarjen »osebni dejavnik« v politiki. W. Henis po našem mnenju upravičeno opozarja: »Osebno spoštovanje osebnosti ali vsaj dela te osebnosti je nujno, če naj človeški um neko vladavino šteje za legitimno. Če legitimnoti ni, pomeni, da je osebnost prezrta in brez dostojanstva.« (1984, 61) Spoštovanje ali nespoštovanje osebnosti se pokaže samo na demokratskih volitvah!*

Obstoj demokratičnih volitev izpolni tudi človeško potrebo državljanov po tem, da jih politični sistem, v katerem politično delujejo, upošteva. Samo državljan, ki ima vse volilne pravice, se počuti soudeležene v konstituiranju oblasti, ki je tako vsaj v minimalni meri odvisna od njegove opredelitve. V taki situaciji državljan praviloma tudi vrača izkazano zaupanje. Zveza med demokratičnimi volitvami in zaupanjem v politične institucije postaja (kljub velikim odporom) v državah realnega socializma postopno del uradne zavesti. In hkrati s tem stopa na dnevni red tudi demokratična preobrazba volilnega sistema, kar je bistveni del sovjetske perestrojke. V resoluciji XIX. vsezvezne konference KP SZ (28. junij–1. julij 1988) je poudarjeno: »Za obnovo avtoritete in vpliva sovjetov je potrebno vsebinsko obnoviti volilni sistem. Ko konferenca pozitivno ocenjuje vse izkušnje, ki so bile zbrane po XXVII. kongresu KP SZ, meni, da je nujno kreniti naprej, in sicer tako, da se zagotovi neomejeno kandidiranje, široko in svobodno pretresanje kandidatur, uveljavljanje večjega števila kandidatov na listi kot je mandatov, strogo spoštovanje demokratičnega postopka volitev in dolžnost poslancev, da poročajo o svojem delu, kakor tudi možnost, da so odpoklicani.«

Funkcija volitev, kakor realistično ugotavlja G. Sartori, »ni v tem, da naredijo demokracijo bolj demokratično, temveč v tem, da jo naredijo možno. V trenutku, ko pristanemo na to, da so volitve potrebne, že tudi minimiziramo demokracijo, ker razumemo, da sistem ne more delovati sam po sebi. Potemtakem je jasno, da je smisel volitev v tem, da selekcionirajo vodstvo, ne pa, da maksimalizirajo demokracijo.« (1965, 108) Omenjeni pisec točno opaža, da ljudstvo z volitvami opredeljuje nosilce političnega polnomočja, toda institucija volitev ima, kot bog Janus, več obrazov: občasne volitve so hkrati tudi izraz sistematičnega nezaupanja do oblastnikov. Če izigrajo zaupanje, če zlorabijo politično moč, kar je – zgodovinsko gledano – prej pravilo kot izjema, jim volilci odvzamejo možnost ponovne izvolitve in svoje zaupanje izkažejo drugim posameznikom. S tem volitve, če izpolnjujejo pogoje, o katerih bo še govor, dajejo volilcem možnost (ki je na kaže absolutizirati, pa tudi minimizirati ne), da vplivajo na obnavljanje in spremembo vladajoče skupine v družbi.

Volitve dejansko dajejo ljudstvu moč, na kar je opozoril že G. S. Mill, ko je celo poudarjal, »da je to moč nad vsemi drugimi«. Če pa gledamo realistično, lahko rečemo, da ljudstvo z volitvami dobi moč, s katero lahko vsaj v določeni meri omejuje vladajočo elito, v nekaterih okoliščinah pa jo lahko celo zamenja. T. Parsons je oporekal sodobnim hierarhičnim teorijam moči, ki izhajajo iz premise, da je količina moči v družbi fiksna, in da kar en udeleženec dobi, drugi neizbežno izgubi; pri tem je poudarjal pomen volitev: »Voliti pomeni izvajati moč.« (1969, 338) Ko državljanji sodelujejo pri volitvah, »proizvajajo« moč, ki na ta način preneha biti privilegij nadrejene elite. Poudarjanje pomena volitev in okoliščina, da je elita plod volitev, je daljnosežno vplivala na Parsonsovo, sicer pogosto zanikovano pojmovanje politične moči. Na podlagi zgoraj omenjene premise namreč a priori definira moč kot legitimno. Tudi R. Dahl v svoji teoriji o poliarhiji pripisuje ključni pomen volitvam, prek katerih ljudje zagotavljajo svojo moč in držijo na uzdah nosilce finančnih interesov (1971).

V demokratičnih državah se z volitvami določa sestava suverenih teles, volilni zakon pa je pomembnejši od drugih zakonov zato, ker določa, kateri ljudje bodo sprejemali nove zakone. To je vsekakor upošteval že Montesquieu, ko je pred več kot dvema stoletjema zapisal: »Ljudstvo je v demokraciji v določenem smislu monarh, v drugem pomenu pa podanik. Monarh je lahko samo s svojimi volitvami, ki so njegova volja. Volja samega suverena. Zakoni, ki dajejo pravico glasovanja, so

v tej vladavini (demokratski – V. G.) temeljni. « Isto idejo razlaga tudi Robespierre: »... V predstavniški vladavini ni bolj pomembnih ustavnih zakonov, kot so zakoni, ki zagotavljajo pravilnost volitev.« (*Država in politika*, 1968, 207)

Ko razpravljamo o vlogi volitev, moramo podrobneje preučiti nekatere prej omenjene ugotovitve. Podrobnejša analiza namreč kaže, da vloga volitev ni v tem, da opravljajo kakršnokoli selekcijo nosilcev političnih pooblastil, *ampak v tem, da opravljajo družbeno pristransko selekcijo v korist skupin, ki imajo v posameznih državah strateške vzvode moči že v svojih rokah*. V sestavi sodobnih parlamentov – ne glede na to, ali gre za kapitalistične, socialistične ali ekonomsko nerazvite države – so večinoma zastopani pripadniki dominantnih družbenih skupin, iz česar moramo sklepati, da volitve pravzaprav odražajo obstoječo delitev oblasti v družbi. Ali, drugače rečeno, volitve so danes edina legalna podlaga politične moči, ne pa tudi *causa prima* te moči; volitve ne ustvarjajo nove moči (ali le v manjši meri), temveč zagotavljajo legitimnost obstoječi moči. Tako smo prišli do še ene, povsem neopazne, latentne funkcije volitev: v vseh družbah so volitve mehanizem transfera različnih vrst družbene moči v legitimno politično moč. Zato socialna sestava parlamenta nezgrešljivo zrcali vrh piramide moči: ta vrh tvorijo (pač odvisno od značaja družbe) posamezno ali v kombinaciji, kapitalisti, profesionalni politiki, verski in vojaški funkcionarji, managerji, pripadniki plemenske aristokracije itd. *Naloga znanstvene analize je odkriti, na kakšen način volilni mehanizem v dani družbi uresničuje – nasproti uradnim deklaracijam o objektivnosti – družbeno pristransko selekcijo nosilcev političnih pooblastil in tako omogoča reprodukcijo obstoječe delitve moči v družbi. Volilni sistem pravzaprav prikriva misterij političnega sistema!*

Razlago za to, da na volitvah, gledano primerjalno, dobijo pripadniki družbene elite nesorazmerno veliko podporo volivcev, je deloma mogoče najti v dejstvu, da je vladajoča zavest v družbi zavest vladajočih skupin in da ljudstvo, ki si prisvoji vladajoče ideje in vrednote, v veliki meri glasuje za pripadnike vladajočih skupin namesto za kandidate nižjega družbenega statusa. Toda to je res samo del razlage, zakaj že površen vpogled pokaže, da imajo pripadniki nižjega družbenega statusa zelo redko priložnost, da vstopijo v volilno tekmo, ker izpadejo že v kandidacijski fazi. Pripadniki neelitnih skupin so, na primer, zelo slabo zastopani tudi v parlamentih držav realnega socializma, pa tudi pri nas, kar ni posledica volilnega poraza – na volitvah z enim kandidatom so samo zmagovalci! – temveč okoliščin, ki so jih onemogočile že v kandidacijskem postopku. To močno sugerira sklep, da je demokratizacija kandidacijskega postopka nujen predpogoj demokratizacije volitev.

Rekli smo že, da volitve omogočajo obnavljanje politično vladajoče skupine, v kompetitivnih političnih sistemih pa imajo še dodaten učinek, na katerega teorija po pravici opozarja. Gre za vpliv volilne tehnike na število političnih strank in s tem tudi na vse politično življenje. Ta vpliv je M. Duverger takole opredelil: »1. Proporcionalno predstavništvo pelje k sistemu z več neodvisnimi in togimi strankami...; 2. Večinske volitve v dveh krogih peljejo k sistemu več odvisnih in elastičnih strank...; 3. Večinske volitve v enem krogu peljejo k dvopartijskemu sistemu.« (1958, 113, 114) To pojmovanje je izzvalo ostre polemike, ki intenzivno trajajo že od začetka petdesetih let. Poglavitni ugovor skoraj aksiomatsko izrečenemu Duvergerjevemu stališču je, da predimenzionira vpliv volilne tehnike, zanemarja pa vpliv strank na sprejemanje te volilne tehnike. O teh ugovorih smo obsežneje pisali na drugem mestu (1984, 225–251). Duvergerjeva teza o velikem vplivu volilne tehnike na število političnih strank (in na celotno politično življenje)

temelji, če jo gledamo v celoti, na zanesljivi izkustveni podlagi, ugovori pa zadevajo njeno absolutizacijo, intenzivnost in smer, ne pa tudi vpliv sam.

Doslej smo govorili o pomenu volitev na podlagi stališča o volitvah kot pravic državljanov. Vendar pa v delu doktrine in v nekaterih državah razumejo volitve tudi kot dolžnost in zato – vsaj v določenih časovnih obdobjih – z zakonom sankcionirajo obveznost državljanov, da se udeležijo volitev (Avstralija, Belgija, Italija, Luksemburg). Načelo obveznih volitev so na primer v Avstraliji uvedli leta 1924 in določili 10 dolarjev kazni za neudeležbo na volitvah. Da se je odstotek udeležbe na volitvah od 59,4% (1922) povečal na 91,5% (1925), je v veliki meri posledica te določbe.

Prestiž volitev (kakor tudi demokracije) je danes tako velik, da jih spoštuje večina držav, ne glede na to, ali so kapitalistične, socialistične ali ekonomsko nerazvite, in tudi ne glede na to, ali je v veljavi kompetitivni ali nekompetitivni sistem. »V našem času so volitve na vsem planetu postale naravna vez, ki združuje vladane in vladajoče.« (J. M. Cotteret in E. Claude, 1970, 5) Volitve se med seboj zelo razlikujejo; v nekaterih državah so povsem brez temeljnih atributov, kar zmanjšuje njihov demokratični pomen in jih celo spreminja v grozljivo manipulativno orožje v rokah oblastnikov. Zato bomo omenili samo bistvene značilnosti demokratičnih volitev. Rečeno najbolj na kratko: demokratične volitve predpostavljajo splošno volilno pravico (brez cenzusov – premoženjskega, rezidencialnega, rasnega, spolnega, narodnostnega, izobrazbenega), enako glasovalno pravico (»en človek en glas«), tajne in neposredne volitve z obvezno večjim številom kandidatov. Če ta zadnji pogoj ni izpolnjen, ne moremo govoriti o volitvah *stricto sensu*, temveč o imenovanju. Zato ni naključje, da so že ob koncu prejšnjega stoletja v nekaterih državah zakonsko onemogočili volitve z enim kandidatom, ki so jih posmehljivo imenovali dirka z enim konjem. Celota navedenih atributov – za katero lahko rečemo, da je danes nujen, ne pa zadosten pogoj demokracije – ni nastala kar naenkrat, temveč je plod dolgoletnih in ogorčenih bojev naprednih sil, predvsem delavskih strank, ki so postopoma širile obseg volilnih pravic in s tem delež ljudstva pri političnem odločanju.

V izogib možnim nesporazumom naj poudarim naslednje: ko govorimo o pomenu volitev in volilnega sistema, mislimo na demokracijo *kot obliko politične ureditve*. Ko izginejo vse oblike in mehanizmi političnega posredništva, namreč ne govorimo več o demokraciji, marveč o komunistični skupnosti, v kateri je ukinjena tudi politika kot posebna sfera. Seveda je tudi v demokraciji, ki je *per definitionem* predstavniška (tako v kapitalističnih kot v socialističnih državah) mogoče krepiti neposredno odločanje državljanov z referendummi in tako postopno izganjati politično posredništvo, vendar ga vsaj v predvidljivi prihodnosti *ni mogoče ukiniti*. To poudarjamo zato, ker je v komunističnem gibanju v obdobju Tretje internacionale prevladovalo, danes pa se še ohranja (tudi pri nas) pojmovanje, da je demokracija samo prazna forma buržoaznega gospodstva, medtem ko da je socializem »vsebinsko po sebi«. Na takšnem postulat se je utemeljevalo praktično-politično zavračanje demokratičnih oblik in mehanizmov v državi »realnega socializma«, kar se je končalo z ukinitvijo demokracije *tout court*. Nasprotujoč takšnim stališčem in praksi italijanski komunisti danes po pravici poudarjajo, da so dosedanji dosežki demokracije (načela, mehanizmi) v zahodnoevropskih državah uresničeni z vztrajnim bojem tudi delavskega razreda in ne samo buržoazije, in da so to »civilizacijski dosežki« in »univerzalne vrednote«. Po mnenju KP Italije morajo biti komunisti dediči teh pridobitev in vrednot, morajo jih dalje razvijati, ne pa »vreči čez krov«. Zato poudarjanje pomena volitev ni apoteoza formalne demokracije, temveč podčr-

tavanje pomena nekega mehanizma, ki se mu, kljub vsem njegovim omejenostim, ne more odreči nobena demokracija.

Dober volilni zakon seveda ni – kakor pravilno ugotavlja J. Ross – zadosten, ampak samo nujen pogoj demokratičnega vladanja. Pomen kulturnozgodovinskih predpostavk – politične kulture v najširšem smislu ali, če povzamemo sintagmo nekega ekonomista, »družbene matrice« (G. Myrdal) – je za volilni sistem dobro pojasnil Ch. Merriam: »Volilni proces kot tak ni zdravilo za vse politične bolezni. Lahko samo olajša uresničevanje sposobnosti, ki že obstajajo v volilnem prostoru. Lahko samo uporabljaja gradivo, ki je že na voljo za selektivni proces. To predpostavlja obstoj navad v mišljenju in v akciji, ki so že prilagojene takšnemu tipu postopka. Če se ljudje raje borijo kot razpravljajo, če se niso pripravljani podrediti volilni odločitvi, če prevladujejo okoliščine nepoznavanja dejstev in napačnega razumevanja razmer ali zgrešene presoje dejstev in razmer, tedaj institucije propadajo in selektivni postopek se ne more učinkovito uresničiti (1939, 108).

Prepričani smo, da je pri nas danes potrebno opozarjati na pomen doslednega spoštovanja »pravil igre«, brez katerih ni demokracije, čeprav postopki sami seveda niso demokracija. Korenine prezira do demokratičnih pravil in postopkov so pri nas globoke in razvejane, zato tega ne poudarjamo brez razloga. To se kaže tudi v mišljenjskem stališču, ki vse demokratične institucije in postopke razvršča v arzenal »formalne demokracije« kot da bi demokracija sploh lahko obstajala brez forme in brez močnih institucij! J. Mirić o tem dobro piše: »V teh dolgih zgodovinskih obdobjih smo živeli v glavnem brez demokratičnega pedigreja. Da bi bila nesreča še večja, tega nismo šteli za hendikep, temveč za prednost in skorajda srečen splet družbenozgodovinskih okoliščin. Naše delavsko in komunistično gibanje ni podedovalo meščanske demokratične izkušnje, temveč izkušnjo zgodovinskih oblik socializma, ki so bile pred njim, in dogmatizirano marksistično teorijo, ki se je tem izkušnjam prilegala. To je seveda imelo daljnosežne posledice, ne samo za demokracijo, temveč tudi za krizo, s katero smo soočeni.« (1988, 2)

Pluralistična, v bistvu pa demokratična preobrazba, ki je danes pred jugoslovansko družbo, se spoprijema z imanentnimi težavami tega procesa (tegobna preazporeditev oblasti v korist prej nemočnih), pa tudi z neko intelektualno težavo. Mislimo na napačno ali izkrivljeno pojmovanje demokracije, ne samo pri tako imenovanih »povprečnih Jugoslovanih«, temveč tudi pri pripadnikih znanstvene skupnosti. Razlog je v sistematičnem in desetletnem zatiranju razmišljanja o demokraciji, ki edina lahko funkcionira, se pravi o predstavniki demokraciji, in v brisanju spomina na nekatere (resda skromne) demokratične tradicije iz prejšnjih obdobj. Odsotnost demokracije v življenju je spremljalo nič manj pogubno pomanjkanje družbenega zavedanja o tem, kaj manjka.

Izgon demokracije iz zavesti državljanov se je dogajal v imenu veličastne vizije globalne neposredne demokracije, ki ni mogoča. V medprostoru med pozabo ene in nemožnostjo druge demokracije se je v družbenem življenju razbohotila avtokracija.

Velik del članov jugoslovanske znanstvene skupnosti se je do onemoglosti izčrpaval z absolutno jalovim utopičnim projektom globalne neposredne demokracije, zaradi česar je nastala prava praznina v znanju o edini možni – predstavniki demokraciji. Namesto obsedenega iskanja »demokracije brez politike«, to je demokracije brez delitve na vladajoče in vladane, bi se jugoslovanska politična misel končno morala začeti ukvarjati s praviimi vprašanji predstavniki demokracije in, upoštevajoč nujnost oblasti in države, preučevati možnosti državljanov, da prek postopkov in institucij omejujejo vladajočo elito – volitve pa so pri tem

vsekakor najpomembnejše. To pa gre vštric z realističnim sprejetjem ocene, da predstavniška demokracija ni idealna, ampak le najmanj slaba politična ureditev.

LITERATURA

1. A. Bibič, »Več obrazov (političnega) pluralizma«, Zbornik referatov: *Politični pluralizem in demokratizacija javne življenja*, Slovensko politološko društvo, Izola 1989.
2. J. M. Cotteret, E. Claude, *Les systèmes électoraux*, PUF, Paris 1970.
3. R. Dahl, *After the Revolution! Authority in a Good Society*, University Press, New Haven 1970.
4. M. Duverger, *Droit constitutionnel et institution politiques*, PUF, Paris 1958.
5. M. Duverger, *Les partis politiques*, Armand Coline, Paris 1984.
6. T. Kun, *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd 1974.
7. V. O. Key, *Politics, Parties and Pressure Groups* (5th Edition), T. Crowell Company, New York 1967.
8. H. Lasswell, *Politics Who Gets What When and How*, The World Publishing Company (11th Printing), New York and Cleveland 1971.
9. K. Loewenstein, *Political Power at the Governmental Process*, The University Press, Chicago 1957.
10. Ch. Merriam, *The New Democracy and New Despotism*, Whittlesey House, New York 1939.
11. J. Mirić, »Križa i demokracija«, Znanstveno srečanje: *Ravoj, dileme i perspektive jugoslovenskog društva*, Zagreb 1988.
12. T. Parsons, *Sociological Theory and Modern Society*, The Free Press, New York 1967.
13. R. Rose, H. Mossawir, »Voting and Election: A Functional Analysis«, *Political Studies*, No. 2, 1967.
14. G. Sartori, *Democratic Theory*, F. Praeger, New York 1965.
15. A. de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, I. del. Gallimard, Paris 1961.
16. M. Vajda, »Realni socijalizam u svjetlosti tradicija«, *Marksistička misao*, št. 2, 1983.